

Csík Tibor

Iskolai könyvtár, esélyek és egyenlőség

Könyvtár és közoktatás

Közismert tény, hogy az iskolai könyvtárak a könyvtárak egyik csoportját, egyik típusát alkotják. Ugyanazt a feladatot látják el, mint valamennyi könyvtár: megőrzik, rendszerezik és átadják a különböző formában rögzített ismereteket, tevékenységükkel azonban az iskola közösségét, a tanulást és a tanítást kell szolgálniuk, ami egyértelműen elkülönít a többi könyvtártípustól (pl. nemzeti, köz-, felsőoktatási, szakkönyvtár stb.). A közoktatás legfontosabb elvárásai a könyvtárral szemben a következők:

- az oktató-nevelő munka információs hátterének biztosítása
- az ismeretátadás, az ismeretszerzés szintere legyen
- a tudásközvetítés eszközeit rendszerezve tárolja és bocsássa rendelkezésre
- az iskolai közösség művelődésének, szabadidős tevékenységének helyeként szolgáljon.

A könyvtárak feladatai közt mindig ott szerepelt a felhasználók képzése, elsősorban a könyvtár használatának bemutatása. Az iskolai könyvtárak oktatási tevékenységét mint alapfeladatot a közoktatás normatív dokumentumai szabályozzák. Általánosan megfigyelhető, hogy a könyvtárak, de különösen a képzőintézmények könyvtárainak oktatási tevékenysége iránt egyre növekszik az igény. Az oktatási intézmény részeként a könyvtárnak mind szolgáltatásaival, mind az ismeretátadással azon készségek kialakítását kell támogatnia, melyek képessé tesznek:

- az életen át tartó tanulásra
- a közösség, a nemzet ügyeiben való felelős részvételre
- a hivatás eredményes gyakorlására
- a magánélet megfelelő megszervezésére.

Esélyegyenlőség és könyvtári ellátás

Az iskolai könyvtárnak tevékenysége során fokozottan tekintettel kell lennie az egyenlő esélyek biztosítására. Az iskolai közösség minden tagja számára lehetővé kell tennie, „hogy véleményalkotó gondolkodóvá, továbbá az információhordozók valamennyi típusának és formátumának hatékony alkalmazóivá váljanak...” (IFLA/UNESCO Manifesto) Ennek érdekében és a szellemi szabadság elvével összhangban az információk legszélesebb köréhez kell hozzáférést biztosítani. A gondolatok eszmék szabad áramlása révén a közösséget alkotó egyének szembesülhetnek a különbségekkel, és kialakíthatják saját álláspontjukat.

A könyvtár szolgáltatásait egyenlő joggal veheti igénybe a közösség minden tagja, függetlenül koruktól, fajuktól, nemüktől, vallásuktól, nemzeti hovatartozásuktól, nyelvüktől, szakmai vagy társadalmi státusuktól. (IFLA/UNESCO Manifesto) A számos nemzetközi nyilatkozat kimondta elv maradéktalan megvalósítása nem mindig

egyszerű, gondoljunk például arra, ha egy diáknak és egy tanárnak ugyanarra a könyvre van szüksége.

Külön is tekintettel kell lenni a fogyatékkal élőkre a gyűjteményépítés, a könyvtári tér kialakítása és az eszközök, berendezések vonatkozásában. Az egyenlő esélyek megteremtésének tehát jelentős anyagai vonzata is van. A tanulók szociális háttere, családi környezete, magatartásmintái nemcsak pedagógiai szempontból kívánnak odafigyelést a könyvtárban dolgozóktól. A tanulók előismeretei, tanulási stílusa, a fölmutatott eredményeik stb. között meglévő különbségek, illetve ezek kezelése sem tekinthetők csak módszertani problémának, hanem az esélyek kiegyenlítése szempontjából is külön feladatot jelentenek.

A könyvtár oktatási tevékenysége során olyan ismereteket kell átadni, készségeket kialakítani, melyek révén mindenki meg tudja találni a releváns információt, és megfelelő módon föl is tudja azokat használni. Az információk rendelkezésre bocsátása önmagában nem elég. Ha hiányzik az információk kezeléséhez szükséges ismeret, nem beszélhetünk esélyegyenlőségről.

Az iskolai könyvtár és az információs kor

Az információs kor valamennyi könyvtárat nagy kihívás elé állítja. Már ma is egyszerre van jelen az információk, ismeretek bősége és sokfélesége. Ha csak a tudományos publikációkat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy mind a közlemények, mind a közlők száma óriási mértékben növekszik. A közlemények formai és tartalmi szempontból egyre sokszínűbbek. Külön problémát jelent – a tudományos szférán kívül – a mondanivaló tekintetében a hitelesség kérdése. Meg kell továbbá említenünk, hogy komoly szakmai publikációk sora helyezkedik arra az álláspontra, miszerint fiatalok, illetve az iskolák szempontjából szükséges az internetes tartalmak, a webhelyek szűrése.

A fő kérdés már ma sem az, hogy sikerül-e információhoz jutni, hanem sokkal inkább az, hogy a megfelelő információt szereztük-e meg. A rendelkezésünkre álló információmennyiségben való eligazodáshoz ezért nélkülözhetetlenek a rendszerező, föltáró adatgyűjtemények. Az alapos tájékozódáshoz tehát ismerni kell a különböző dokumentumok, forráshelyek azonosításának, leírásának, majd az így nyert adatok rendszerezésének, adatbázissá szervezésének alapelveit.

Az információk tárolása, továbbítása, az interaktív kommunikáció, illetve telekommunikáció a digitális technológián alapszik. Az ismertek megszerzése, az adatközlésbe való bekapcsolódás aligha képzelhető el az infokommunikációs technológia alkalmazói szintű ismerete és az eszközök kezelésének elsajátítása nélkül. Összegezve megállapítható, hogy az esélyegyenlőségnek csak szükséges, de nem elégséges előföltétele az információkhoz való szabad hozzáférés, a szolgáltatások megkülönböztetés nélküli igénybevétele stb., a megfelelő ismeretek híján mindez csak írott malaszt.

A tudásalapú társadalomban annak lesz igazán esélye, aki képes a folyamatos tanulásra, meg tudja szerezni és kommunikálni tudja az információkat. Az oktatásnak tehát át kell adnia az ehhez szükséges ismereteket, ki kell alakítania a nélkülözhetetlen készségeket. Ez azonban nem valósítható meg csupán azzal, ha a már meglévő tantárgyak mellé egy újat iktatunk. Egyrészt az oktatás egészét át kell hatnia az új szemléletnek, másrészt az egyes tárgyak, az oktatott ismeretkörök vonatkozásában kell gondoskodni az elsajátításról.

A megszerzendő információs kompetencia, információs műveltség legfontosabb alkotóelemei a következők:

- az információs igény meghatározásának képessége,
- a források megválasztásában, az információnyerésben hatékonyság és eredményesség,
- a megszerzett információk értékelése, földolgozása,
- az információk fölhasználására vonatkozó kulturális, jogi stb. elvárások ismerete.

Az informálódás természetesen föltételezi az infokommunikációs eszközök használatát. A technológia fölhasználói szintű ismerete, s ezen belül is a számítógép kezelése tehát részét képezi az információs műveltségnek mint a tájékozódáshoz, az információhoz jutáshoz nélkülözhetetlen ismeret. A tudásalapú társadalomra fölkészítő közoktatás azonban nemcsak a technikai képzettséget biztosítja, hanem azt a komplex tudást, amely képessé tesz az információnyerésre, -földolgozására, továbbá a meglévő ismeretekbe való integrálásra.

A közoktatás rendszerén belül az iskolai könyvtárakat az információs kor valamennyi kihívása érinti. A korszakos kihívásoknak azonban csak a saját korának megfelelő intézmény képes megfelelni. Ha némileg leegyszerűsítjük az iskolaikönyvtárügy modernkori történetét három szakaszt különíthetünk el.

- Kezdetben az iskolai könyvtárak elsődleges feladata az oktatás támogatása, a tanulók elmélyítése volt. A tanító úr bevezette a nebulókat egy érdekes, új világba, s olyan könyveket is mutatott, mely ezekről a nagyszerű fölfedezendő dolgokról szóltak. A könyvtár jellegében tehát nagyon hasonlít a szertárra.
- Az egyre bővülő emberi tudás és az ismeretközlő médiumok gyarapodásával a könyvtári tevékenység középpontjába ezek bemutatása és használtatására került. Egyre nagyobb szerepet kapott az önálló ismeretszerzésre nevelés, a tájékozódáshoz szükséges segédletek, például a katalógusok, a lexikonok megismerése. A könyvtár elkülönült intézménnyé vált, pontosan meghatározott képzési feladattal, ami labor jelleget adott neki.
- Az információs korban nemcsak az iskola falai tűnnek el, hanem velük együtt a könyvtáré is. Jól érzékelteti a folyamatot, hogy a külső és belső források megkülönböztetése egyre inkább értelmét veszíti. Az oktatás hagyományos keretei fölbomlanak, s az ismeretközlő médiumok megváltoztatják az iskola szerepét is: a hangsúly egyre inkább a tanulás irányítására kerül. Az iskola könyvtára mint információs kapu belépést biztosít az ismeretek világába, elvezet az emberiség fölhalmozott tudásához.

Az iskolai könyvtár ebből következően egyszerre médiatár, illetve forrásközpont és oktatási intézmény. Éppúgy része az oktatási rendszernek, miként az információs rendszernek, s ezen belül is a könyvtári rendszernek. Az oktatás információs igényeit csak széles információbázison nyugvó szolgáltatások elégíthetik ki, amihez nélkülözhetetlen az iskolai könyvtárak hálózati együttműködése is.

Médiatár / forrásközpont

Az iskolai könyvtár mint médiatár, illetve forrásközpont nem tudja eredményesen el látni alapfeladatát megfelelő gyűjtemény nélkül. A folyamatos és tervszerű gyűjteményépítésnek igazodnia kell az oktatási intézmény pedagógiai programjához, illetve

az iskola profiljához. A gyűjteménnyel szembeni tartalmi elvárások tárgyalására nincs módunk, de két fontos szempontra föl szeretnénk hívni a figyelmet.

Egy gyűjtemény értéke nincs egyenes arányban a kötetszámmal: nem jó földuzasztani használhatatlan anyagokkal az állományt, a portálon sok-sok megszűnt webhelyet megadni. Ugyanakkor a legkiválóbb iskolai gyűjtemény sem tudja ellátni a feladatát megfelelő kötetszám nélkül. Meg lehet határozni egy kötetszámot, amelyet el kell érnie a legkisebb gyűjteménynek is, ennek az értéke független a tanulók és az oktatók számától. A létszám növekedésével természetesen növekszik az állomány is. Ugyancsak számszerűen megadható – a publikációs adatok és az intézmény jellege ismeretében – a szükséges gyarapítás mértéke.

Az oktatási intézményekben a gyűjteményrészek használata eltér a többi könyvtártípusétól. Egyrészt a referenz állomány összeállításához szükséges körültekintő, alapos munka, másrészt számítani kell arra, hogy a dokumentumok meghatározott körére időlegesen meglehetősen nagy igény mutatkozik. A változások állandó volta, a folyamatos megújulás megköveteli az iskolai könyvtáraktól, hogy az intézmény közösségével és más gyűjteményekkel együttműködjön.

Attól könyvtár a könyvtár, hogy a gyűjteményében fölhalmozott, illetve az általa hozzáférhetővé tett ismereteket föltárja, rendszerezi. Az információs korban különösen fontos ez a munka. Bár a központi szolgáltatások és a könyvtárak együttműködése révén az itthon megjelent könyvek alapregisztrációja megoldott, az oktatási intézmény jellege, pedagógiai programja, helyi szempontok stb. azonban nélkülözhetetlené teszik az elvárásokhoz igazodó, mélyebb föltárást, továbbá más dokumentumok földolgozását is. Az Internet jelentőségét az információellátás vonatkozásában nehéz volna túlbecsülni. Azt azonban nem gondolhatja komolyan senki, hogy az iskolai könyvtár kiváltható hálózati terminálokkal, az adott intézményben folyó oktatáshoz, tanuláshoz szükséges információk összegyűjtését, szervezését majd a web fogja elvégezni.

Az iskolai könyvtár szolgáltatásait már több szempontból érintettük. A részletekbe menő ismertetés helyett egy dologra szeretném fölhívni a figyelmet. A könyvtári szolgáltatások csak részben alapozhatók a saját gyűjteményre és a rendelkezésre bocsátott közleményekre. Az olvasói igények hatékony és eredményes kielégítése megköveteli a könyvtárak együttműködését, a rendszerré szerveződést. Önmagában egy még oly nagyszerűen működő iskolai könyvtár sem tud az igényeknek kellően megfelelni. Szükséges, hogy egy információs rendszer integráns részeként a könyvtári rendszer szolgáltatásait is képes legyen az iskola számára nyújtani.

Az iskolai könyvtárak szolgáltatásaira, elhelyezésére, a könyvtári tér kialakítására, a szükséges eszközökre, berendezésekre vonatkozóan léteznek nemzetközi iránymutatások, valamint nemzeti követelmények. Általánosan ismert elvárások, hogy a könyvtárnak mindenki számára jól megközelíthető központi elhelyezése és az iskolai közösség létszámához igazodó alapterülete legyen. A gyűjtemény és a szolgáltatások igénybevételét nemcsak egyenlőképpen kell biztosítani a közösség valamennyi tagja számára, hanem olyan föltételeket is teljesíteni kell mint a megfelelő nyitvatartási idő, a jó belsejtér, a könyvtári bútorzat stb.

Mivel az ismeretek a legkülönbözőbb médián férhetők hozzá, a könyvtárban vannak a használathoz, az „olvasáshoz” szükséges eszközök berendezések. Korunk információs technológiájából következően meghatározó szerepük van a telematikai eszközöknek, illetve a globális hálózathoz való kapcsolódásnak. Az információs technológia

állandó változása az iskolai könyvtárakat is arra kényszeríti, hogy lépést tartsanak ezzel. Ez jelenti egyrészt az eszközpark folyamatos megújítását, másrészt a könyvtárosok tematikai ismereteinek állandó frissítését.

Az információs társadalom elvárásainak csak a jól képzett könyvtárosok tudnak megfelelni, s ez még inkább érvényes az oktatás területén. Az iskolai könyvtárak igazi ereje – Gárdonyitól kölcsönözve a gondolatot – nem a felszereltségben, az eszközökben van, hanem az iskolai könyvtáros munkájában. Ez a munka, az ellátandó feladatok pedig föltételezik az információ- és könyvtártudomány magas szintű ismeretét, továbbá a már előbb említett folyamatos tanulást és önképzést. Ha a közoktatás kiemelt céljának tekintjük, hogy fölkészítsen az információs társadalom elvárásaira, akkor az oktatás információs intézményét az iskolai könyvtárat és az azt működtető könyvtárost is ugyanúgy, kiemelten kell kezelni.

Lehetne tovább folytatni az iskolai gyűjteményekre vonatkozóan megfogalmazott eszméket, elvi deklarációkat, elvárásokat. E helyett gondolkodjunk el azon, hogy milyen eséllyel tud helytállni a tudás társadalmában az a közoktatási intézmény, melyben a könyvtár létét csak a közoktatási törvény kényszeríti ki, ugyanis sem az iskola fenntartó, sem az intézmény közössége nem érzi szükségesnek. Ebből következően a maradék elv alapján tartják fönn: „pénz hiányában”, „átmenetileg” kis, oktatásra már alkalmatlan teremben helyezik el, gyűjteménye jórészt érdektelen, könyvekből áll, melyek nemcsak földolgozva nincsenek, hanem a leltárból is hiányoznak. Az állomány gyarapodásának egyaránt korlátja a pénz- és a helyhiány. A polcok némelyike kifejezetten veszélyes, és sem elég hely, sem elég bútor sincs egy nagyobb létszámú osztály leültetéséhez. A leginkább használt néhány lexikon, meg a szótárak mellett csak a kötelező olvasmányokra van igény. A jogszabály előírta két számítógép ugyan megvan, de olyan régi konfiguráció, hogy tulajdonképpen használhatatlan, a hálózati csatlakozás kiépítésének költségét pedig elvitte a tisztasági festés. A könyvtár többnyire az óráközi szünetekben látogatható, de a könyvtáros mindig nagyon elfoglalt, próbálja a hosszú évek óta el nem végzett munkát pótolni, vagy tankönyvet oszt szét, ünnepélyt szervez stb. Mivel nincs könyvtárosi végzettsége kezdetben nagyon nehezen ment az ajándékba kapott néhány könyv földolgozása. De most már sikerült beiskolázni öt egy könyvtáros-tanfolyamra, ott azonban még csak a SWOT-analízisnél tartanak...

Oktatás

Az iskolai könyvtár – ahogy az előzőekben már megállapítottuk – információs és oktatási intézmény is. Az oktatási tevékenységének célja – ahogy ezt korábban említettük – az információs műveltség átadása, az információs készségek kialakítása. E cél elérését kell szolgálniuk a közoktatást szabályozó normatív dokumentumoknak, közülük is kiemelten a nemzeti alaptanterv követelményeinek.

Az Egyesült Államok példáján jól szemléltethető, hogyan vált az iskolai könyvtárak tevékenységében az oktatás egyre fontosabbá:

- 1920. Megjelentetik a középiskolák könyvtáraitra vonatkozó szabványt.
- 1925. Az alapfokú iskolák könyvtárainak szabályozása.
- 1945. Az iskolai könyvtárak jelen- és jövőbeli feladatainak meghatározása az alsó és középfokú oktatásban (K-12), definiálva az iskolai és a közkönyvtárak eltérő szerepét.

- 1960. Az iskolai könyvtári program követelményei révén a könyvtári ismeretek az oktatás integráns részévé válnak, s elsajátíttatásuk az iskolai könyvtáros és a tanárok közös felelőssége lesz.
- 1969. Az iskolai könyvtári médiaprogram követelményei az iskolai könyvtáros médiaszakember feladatává teszik, hogy a tanulókat megismertesse a hangzó, képi és írott dokumentumokkal, kialakítva a szükséges kompetenciákat.
- 1975. A médiaprogram a média és a szolgáltatások rendszerszerű felfogását hozza.
- 1988. Az iskolai könyvtári médiaprogram útmutatója az új információforrásokhoz való hozzáférést és azok használatát kiterjeszti a tanulókra, a tanárookra és a szülőkre.
- 1998. Az információs alapismeretek és készségek követelményrendszerének meghatározása az alsó és középfokú oktatás számára (K-12) az oktatás egésze, az egyes ismeretkörök és az iskolai könyvtár tekintetében.

Az Egyesült Államokat követve több ország (pl. Ausztrália, Kanada) hasonló követelményrendszert léptetett életbe. Az Európai Unióban az unió szintjén hasonló rendelkezés nem várható, mivel a szabályozás a közoktatást érinti. Az európai országok a saját közoktatási rendszerük és a hagyományaik figyelembevételével keresik a megoldást (pl. Németországban Medienkompetenz a hasonló készségek összefoglaló neve).

Bárhogy is nevezzük tehát – információs írástudás, információs kultúra, információs műveltség stb. – az új név egy új ismeretkört jelöl, melyhez a készségek egy új csoportja kötődik. A legfontosabb összetevőket keresve utalhatunk az információtudomány (information science) alapelemeire, a médiaismeretre és -kritikára, az infokommunikációs technika alkalmazói szintű ismeretére, továbbá az ismeretgazdálkodás, -megőrzés intézményeinek használatára. Ez utóbbiba tartozik a könyvtárak használatának, a könyvtári rendszer szolgáltatásainak megismerése is, amit használóképzésnek (user education) szokás nevezni. Nem tekinthető tehát a könyvtári ismeretek kibővített változatának, és a jelzett érintkezési pontok ellenére, lényegét tekintve tér el az infokommunikációs technológiától. A középpontjában ugyanis az információk, az ismertek megszerzése, hasznosítása áll nem a könyvtári munkaformák vagy a információkezelő eszközök működése.

A közoktatás követelményrendszerében meg kell jelennie az információnyeréshez és használatához kapcsolódó ismereteknek, készségeknek mind átfogóan, mind a tantárgyak szintjén és természetesen a könyvtári foglalkozásokban és a könyvtári ellátásban is. A kidolgozott tanterveknek igazodniuk kell a követelményrendszerhez, különben a kitzűzött célok pusztá deklarációk maradnak. A tantervek alapján kezdődhet meg a tankönyvírás, a segédletek, a módszertani kézikönyvek kidolgozása.

A hazai helyzet meglehetősen ellentmondásosnak látszik. Néhány kiváló szakember jóvoltából van pár jó tankönyv, születtek ötletes oktatóprogramok, egyes iskolákban a lelkes és áldozatkész pedagógusoknak, könyvtárosoknak köszönhetően alapos a képzés. Az elmúlt több, mint egy évtizedben azonban lényegét tekintve nem sikerült megújítani az iskolai könyvtár oktatási tevékenységét. Az oktatás tartalmát és módszereit illetően nincs konszenzus, és ez a bizonytalanság hosszú időre tartósította a könyvtárhasználat tanítását. Az űrt jó érzékkel a számítástechnikusok/informatikusok töltik be, s egyre inkább ők tanítanak meg mindent, amihez számítógép kell, a könyvtárosokra a polcológiát hagyva. Ezt a tendenciát erősíti az a látens fölfogás, mely a számítástechnika egyik alkalmazási területének tekinti a könyvtár tudásrepresentációs

tevékenységét, a „korszerű” információnyeréshez szükséges ismeretet pedig azonosítja az infokommunikációs eszközök kezelésével. Az 1995-ös NAT például az informatika műveltségterület részeként szerepelteti a könyvtárhasználati követelményeket. Ennek analógiájára bármelyik tantárgy az IKT-oktatás részévé válhatna, az irodalomtanítás azért, mert a számítógépes szövegszerkesztők és nyomdagépek stb. nélkül már nincs irodalom, és így tovább.

Mindennek eredőjeként az oktatásban a könyvtári foglalkozások folyamatosan háttérbe szorulnak, témájuk hasonlatossá válik a logarléckezeléshez...

Térjünk vissza az elmélethez, s folytassuk az iskolai könyvtáros oktatással kapcsolatos teendőinek ismertetését. Az intézmény vezetése a normatív dokumentumok figyelembevételével állítja össze az iskola oktatási programját, bevonva ebbe a munkába az iskolai könyvtárost mint információs szakembert is. Az oktatás folyamatában az iskolai könyvtáros szerepe igen sokrétű. Az egyik legfontosabb feladata talán a tanárok oktató tevékenységét a szükséges anyagok rendelkezésre bocsátásával támogatni, a másik a könyvtári foglalkozások tartása.

Az információs ismeretek, készségek megszerzése nemcsak a tanulók számára fontos. Az iskolai könyvtáros az iskolai közösség egészét – beleértve a tanárokat is – támogatja a szükséges ismeretek elsajátításában, az újdonságok követésében.

Az új műveltségi terület oktatása meglehetősen eszközigenyes. A diákok rendelkezésére kell állnia a különböző médiumoknak, tematikai eszközöknek, ami a könyvtári eszközparkon felüli, további eszközök beszerzését, működtetését teszi szükségessé. Indokolt továbbá a könyvtári foglalkozásokat egy külön, erre a célra kialakított és berendezett helyiségben tartani.

Az intézményvezetés partnere az oktatástervezésben csak egy olyan iskolai könyvtáros lehet, aki egyaránt rendelkezik pedagógiai képzettséggel és felsőfokú könyvtár- és információtudományi képesítéssel. A tanárokkal is csak az a könyvtáros tud eredményesen együttműködni, aki mindkét szakterületet kiválóan ismeri. Az információs rendszereket, a honi könyvtári rendszert is csak az a szakember képes igazán az oktatás szolgálatába állítani, aki mindkét területen járatos. És utoljára, de nem utolsó sorban az iskolai könyvtár oktatási feladatát csak pedagógus könyvtáros láthatja el.

Az iskolai könyvtárosok képzése

Az iskolai könyvtár kettős feladatkörének, valamint a közoktatási és a könyvtári rendszerhez való kettős kötődésének az iskolai könyvtárosok képzési tematikájában is tükröződnie kell. A képzés tartalmának alapelemei közül kiemelendők tehát:

- a könyvtár- és információtudomány,
- az oktatás-módszertani, -lélektani ismeretek,
- az intézményvezetői, ügyviteli ismeretek.

A könyvtári és az oktatáshoz kötődő feladatok nagyban indokolják azt az elvárást, hogy iskolai könyvtárosok tanulmányaikat magasabb szintű felsőfokú képzésben folytassák. Lényeges továbbá az is, hogy ez a képzés mennyire különüljön el más szakoktól, illetve legyen-e önálló iskolai könyvtáros végzettség.

A sokféle képzési formából az alábbiak tekinthetők alaptípusnak:

- Önálló képzés

Legtisztább formában az Egyesült Államok felsőoktatásában valósul meg. A képzés egyetemi szinten (MA/MSc) folyik, és önálló „iskolai könyvtáros médiaszakember” végzettséggel zárul.

– Gyakorló pedagógusok kiképzése

A képzítés megszerzésének előfeltétele a pedagógusvégzettség és az oktatásban pedagógusként folytatott eredményes munka. A beiskolázottak a felsőoktatásban szerzik meg az iskolai könyvtáros végzettséget. (Pl. Dánia, Franciaország.)

– Kétszakos képzés

Az iskolai könyvtárostól a felsőfokú könyvtárosi végzettség mellett pedagógusképesítést is elvárnak. Bár a hazai képzési formák és tartalmuk meglehetősen sokszínűek, kézenfekvő az itthoni gyakorlatra utalni.

Magyarország felsőoktatása korszakos átalakulás előtt áll. A Bologna-folyamathoz való csatlakozásból következően kétszintűvé (BA/MA) válik, illetve tartalmában igazodik az egységesülő európai felsőoktatáshoz. Az oktatásirányítás és a döntés-előkészítésbe bevont szakemberek felelőssége tehát óriási. S tulajdonképpen most az ő kezükben van az iskolai könyvtárosok képzésének ügye...

A képzés fontos részének tekinthető a szakmai továbbképzés, melynek szükségessége az életen át tartó tanulás elvéből is következik. Az információkezelés valamennyi területén (rögzítés, tárolás, kommunikáció stb.) a technológiai váltások általános ismérvének tekinthető az expanzivitás és a megbízhatóság, a biztonság másodlagossága. A technológiai váltások követése, az új berendezésekkel kapcsolatos tapasztalatok megszerzése és a folyamatosan gyarapodó információforrások megismerése nagy terhet ró az iskolai könyvtárosokra. A továbbképzés kiemelt fontosságú az iskolai közöség információellátása szempontjából is.

Az iskolai könyvtár kapcsolatrendszere

Mint az előzőekben már többször említettük az iskolai könyvtár a közoktatási rendszer része, így az oktatásirányítás hatás- és felelősségi körébe tartozik. Az oktatásirányítás kidolgozta jogszabályok és más normatív dokumentumok alapján az iskolafenntartó és az intézmény vezetése üzemelteti az iskolai könyvtárat. Az oktatási intézményhez való viszonyt két elv mentén szokás szabályozni. Az egyik az ellátandó feladatok meghatározásából kiindulva a feladathoz rendeli az intézményrészt. A másik fölfogás az intézményen belüli funkcionális egységek kialakítására helyezi a hangsúlyt, felsorolja azokat és a legfontosabb paramétereket megadja. A honi szabályozás inkább ez utóbbi elvet valósítja meg. A szabályozás gyakorlatában az azonban általánosnak mondható, hogy amit lehet, igyekszik együttesen kezelni. Az oktatásnak például éppúgy szüksége van tornateremre, szertárakra mint könyvtárra, s ezen „háttérintézmények” számos hasonlóságot mutatnak, célszerűnek tűnik ezeket együttesen kezelni. A könyvtár beszerzései hasonlóak a taneszközvételhez, a könyvtáros óraszama éppúgy eltér a tanárokétól, mint a testnevelőé.

Másként közelítve azonban a dologhoz, az információ mihez hasonlít inkább: a kitömött gólyához vagy a bordásfalhoz. A könyvtáros tekinthető-e szertárosnak, aki gondolja, s beviszi az órára a demonstrációs anyagot; vagy az iskolai agytornák szervezőjének, esetleg olyan szellemi segédedzőnek, aki pótolni igyekszik a nevelés, az oktatás hiányosságait, elfoglalja a gyerekeket a lyukasórakon? Ha a tudásalapú társadalomban az információhoz való hozzáférés, s az információkkal való bánni tudás kulcs-

fontosságú, akkor az oktatás információs hátterének biztosítása, az információs készségek kialakítása is ennek megfelelő elbánást igényel. Az oktatásirányítás kiemelt feladata tehát, hogy a könyvtárat mint az iskola információs intézményét alkalmassá tegye arra, hogy megfeleljen az információs kor elvárásainak.

Első lépésként érdemes áttanulmányozni, hogy más országok társadalma, milyen követelményeket támaszt a közoktatás könyvtáraival szemben. A küldetést, az elérendő célokat, a feladatokat stb. meghatározó normatív dokumentum nem helyettesíthető, annak leltárszerű felsorolásával, hogy minek kell egy iskolai könyvtárban lenni. Szükséges továbbá a könyvtárak tevékenységének, a szolgáltatásaiknak szabatos leírása, illetve azok eredményességének mérésére mutatók megadása (vö. minőségbiztosítás).

A hazai helyzetet jól jellemzi az oktatási statisztika iskolai könyvtárakról szóló része. Az adatközlés alapján ugyanis túl kevés kérdésre adható releváns válasz, ezért időről időre ismétlődnek a részletes föltárást célzó fölmérések. Természetesen nem várható el az a kidolgozottság, ami az iskolai könyvtárakról szóló amerikai vagy angol statisztika sajátja, de olyan alapvető adatokat jó tudni mint például, mi a könyvtárban dolgozók végzettsége, teljes vagy részmunkaidőben foglalkoztatják-e őket stb. A felelős döntések meghozatalához, a távlati tervezéshez pedig elengedhetetlen az adott helyzet pontos ismerete. A demokratikus jogállamiság megköveteli a tiszta helyzetet: általánosan ismert és elfogadott követelményrendszert, a végrehajtáshoz szükséges finansziális forrásokat, a teljesítés ellenőrzését, a köz előtti elszámolást.

Az iskolai könyvtár intézményen belüli helyzetét is időszerű újragondolni, újraszabályozni. A könyvtárat célszerű az intézmény szervezetében közvetlenül a vezetés irányítása alá rendelni, mert így lehet partnere a tanári karnak, a szülői szervezetnek, működhet együtt külső intézményekkel. A könyvtár működése föltételez egy bizonyos szervezeti önállóságot és elkülönített anyagi forrásokat. A kiadók és a forgalmazó vállalatok, a tartalomszolgáltatók stb. csak döntési jogosultsággal rendelkező szakemberrel tárgyalnak szívesen. A könyvtárak számára egyre nagyobb jelentőséggel bírnak a pályázatok. Ezért indokolt, olyan eljárási módozatot kidolgozni, amelyben a tényleges végrehajtó, az elszámolásra kötelezett könyvtár pályázik, és rendelkezik a pályázat révén megszerzett javakkal.

Az oktatás információellátása megköveteli a könyvtári rendszer szolgáltatásainak igénybevétele, illetve föltételezi a rendszerhez való kapcsolódást, s az ebből adódó feladatok maradéktalan ellátását. Hasonlóképpen az iskolai könyvtárak egymás közötti, valamint az iskolai könyvtárak és a közkönyvtárak együttműködése számára is célszerű megteremtteni az intézményesített kereteket (pl. forrásmegosztás, szolgáltatások közös igénybevétele). Mindezek a kapcsolatok az iskolák közötti különbségek csökkentése irányába hatnak, s így az esélyek kiegyenlítését szolgálják a közoktatásban. Az intézményi önzés, az iskolai könyvtár elzárása szükségtelen szemben álláshoz, káros vetélkedéshez vezet, nagyban növeli a költségeket, s teljes mértékben ellentétes az esélyegyenlőség elvével és a demokratikus gyakorlattal.

Az iskolai könyvtárakat sokan tekintik az intézményen belüli menedéknek. Egyes helyeken az is gyakorlat, hogy az iskolavezetés a pedagógus pálya szélén állókat – alkalmatlanság, könnyebb munka stb. esetenként kimondatlan indokával – mint „foglalkoztatási menekülteket” könyvtári munkára osztja. De következhet ez abból az iskolafönntartói hozzáállásból is, mely csak azért üzemeltet iskolai könyvtárat, hogy betartsa a törvény betűjét, vagy ha az iskola közössége nem érzi magáénak a könyvtárat,

nem látja szükségét az oktatás információs háttérének. Ha az iskolai oktatást a tankönyvekre szűkítjük, annak végzetes következményei lehetnek. Előfordulhat, hogy az oktatásból kikerülő egyén csak azt fogja tudni, ami azokban szerepel, illetve azt, amit azok alapján kikérdeztek tőle. Hiányosságok mutatkozhatnak a megtanultak alkalmazásában, azokban az ismeretekben, készségekben, melyek nélkülözhetetlenek a különböző források megválasztásához, értékeléséhez. Ezért tájékozódásának az alapkérdése az lesz: mi a kívánt válasz, s az miben van benne úgy, ahogy kérik... Az egy könyvű ember (homo unius libri) modernkori változata kerülhet ki tehát a közoktatásból, akiből az életen át tartó tanuláshoz nélkülözhetetlen önállóság és ítélőerő teljes mértékben hiányzik.

Az iskolai könyvtárak nem nélkülözhetik a szakmai támogatást: a pedagógiai szolgáltatói és a szakmai érdekképviselői munkát. Mind az iskolai könyvtárosok, mind az oktatásirányítás szempontjából mással nem pótolható szerepet tölt be a szakmai érdekképviselő. Keretet ad az eszmecsereknak, egységesíti a fölmerülő nézeteket, súlyt ad az állásfoglalásoknak, bevonható a döntés-előkészítésbe, szakmai útmutatásokat tesz közzé stb. (Az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban a szakmai testületekre hatósági feladatokat is bízunk, például a képzési követelményrendszer kidolgozása, az akkreditáció feltételeinek megállapítása, s betartásuk ellenőrzése.) Az iskolai könyvtárak ügyének demokratikus intézéséből következik, hogy a köz pénzén készült fölmérések adatsorait a köz is megismerhesse, ne csak egyes szakértők. Nem viszik előre az ügyet a zárt körű, csak meghívottaknak szóló tanácskozások, a „nekem mondjátok el, majd én fölterjesztem” típusú összejövetelek. A szakmai érdekképviselő nem lehet politikai ambíciók terepe, ahogy nem várható tőle szakszervezeti munka sem. Az iskolaikönyvtár-ügyben óriási jelentősége van a nyílt szakmai vitáknak, a színvonalas szakmai közéletnek.

Facit

A neveléstörténet tanulsága szerint az oktatási intézmények alapítói, fönntartói mindig megkülönböztetett figyelemmel voltak a könyvtárak iránt. Törekedtek arra, hogy az ismeretek lehető legszélesebb körét a kor technikai színvonalán hozzáférhetővé tegyék, mint ami az oktatás tekintetében „sine qua non”. Az ismeretmegőrzés, -rendszerezés és rendelkezésre bocsátás folyamatos megújulást követel a könyvtáraktól. Ha tehát az iskolai könyvtár meg akar felelni az információs kor kihívásainak, magának is korszakos változáson kell átmennie. A tudásalapú társadalomra tekintettel újra kell fogalmazni a közoktatási rendszeren belül az iskolai könyvtárak helyét és szerepét, meg kell határozni az oktatási tevékenységének tartalmát.

A hazai iskolaikönyvtár-ügy meglehetősen késésben van. A feladatok újradefiniálását segítő viták, a tartalmi megújulást támogató műhelymunka helyett a szakmai közélet olyan dolgokkal volt elfoglalva, hogy mi legyen az iskolai könyvtáros méltó neve, vagy mik a tartós tankönyv ismérvei... Vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy az itthoni iskolai könyvtárakat az információrobbanás maga alá temette, feladatainak ellátását másra kell bízni.

Felelősen gondolkodva komolyan számot kell tehát vetnünk, hol tart a hazai iskolai könyvtárak ügye, mi lesz, mi lehet a jövőjük. Én hiszem, hogy volna esélyük a tudásalapú társadalom iskoláinak információs intézményévé válni.

TIBOR CSÍK: School libraries, chances and equalities.

The tasks of the school libraries are: to supply the institutions of public education with information, to participate actively in transmission of knowledge, to develop such competencies that are preconditions of lifelong learning, those of responsible participation in the matters of a community and the nation, also of practising the mission and successful organizing of the private life. The biggest task that the home school library-matter has to face is, to be capable of reacting to the info-communicational challenges in a renewed way, and to transform all the aspects of its educational activity following the internationally accepted practice. The aim is to ensure equal chance in the information society for all the students. For this sake however the school libraries must be enabled to accomplish their mission with equal chance.

TIBOR CSÍK: Schulbibliothek, Aussichten und Gleichheiten.

Die Aufgabe der Schulbibliotheken ist die Versorgung der Institutionen des öffentlichen Schulsystems mit Informationen, sowie die positive Teilnahme in der Übertragung der Kenntnisse, in Ausgestaltung der Kompetenzen, die Vorausbedingungen sind für das lebenslangen Lernens, der verantwortlichen Teilnahme in den Angelegenheiten der Gemeinschaft und der Nation, in Ausüben eines Berufs und in der erfolgreichen Organisation des Privatlebens. Die größte Aufgabe, mit der das heimische Schulbibliothek-Wesen konfrontiert wird, ist, sich erneuernd der Herausforderungen der Infokommunikation entsprechen, folgend der international akzeptierten Praxis sämtliche Aspekte der Bildungstätigkeit umwandeln. Das Ziel ist, dass jeder Schüler die gleiche Chance in der Informationsgesellschaft habe. Dazu aber ist es nötig, dass auch die Schulbibliotheken gleiche Chance zur Erfüllung ihrer Mission haben.